

Д. І. КОВАЛЕНКО,
кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри
фінансів та фінансово-економічної безпеки,
Київський національний університет технологій та дизайну

Перспективні інструменти фінансування розвитку системи вищої освіти

У статті проаналізовано тенденції фінансування системи вищої освіти за рахунок різних джерел. Виявлено проблеми організації фінансового забезпечення функціонування вищих навчальних закладів. Узагальнено міжнародний досвід фінансування вищих навчальних закладів. Внесено пропозиції, спрямовані на удосконалення механізмів фінансування вищих навчальних закладів в умовах фінансово-економічної кризи.

Ключові слова: система вищої освіти, вищі навчальні заклади, фінансування, бюджет, студенти.

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Вища освіта як вид економічної діяльності представлена вищими навчальними закладами (ВНЗ), що надають освітні та супутні послуги. ВНЗ є суб'єктами ринку освітніх послуг, на які поширюється дія об'єктивних ринкових законів. Конкуренція на ринку освітніх послуг дедалі загострюватиметься, що обумовлено низкою об'єктивних тенденцій (наявність ВНЗ різної форми власності, перевищення пропозиції освітніх послуг з боку ВНЗ над платоспроможним попитом населення, наявність індивідуальних освітніх запитів, дедалі більш масовий характер вищої освіти та ін.). Відтак розвиток ВНЗ може відбуватися в умовах належного ресурсного, у тому числі фінансового, забезпечення.

ВНЗ як ринкові суб'єкти змушені вступати у конкурентну боротьбу за доступ до фінансових ресурсів, протидіяти негативним чинникам зовнішнього та внутрішнього середовища, вживати заходів для зміцнення власного економічного потенціалу, удосконалювати механізми проектування управлінських рішень тощо. Як і в інших видах економічної діяльності, у сфері вищої освіти відчуються негативні наслідки фінансово-економічної кризи, які звужують доступ ВНЗ до фінансових ресурсів. Отже, актуальною і значущою проблемою є пошук новітніх інструментів фінансового забезпечення розвитку системи вищої освіти з урахуванням негативних проявів фінансово-економічної кризи.

Огляд попередніх праць та публікацій. З проблематики фінансування вищої освіти видається чимало наукових праць [1–8]. Над нею плідно працюють такі вітчизняні вчені як В. Андрущенко, Т. Боголіб, Ю. Вітренко, Ю. Гончаров, І. Грищенко, С. Захарін, І. Каленюк, М. Степко, І. Тарасенко, І. Шульгіна та інші. Водночас залишаються незадовільними механізми фінансування вищої освіти, рівень фінансового управління ВНЗ, кількісні методи прийняття фінансових рішень менеджментом ВНЗ. У зв'язку з цим набувають актуальності дослідження теоретико-методологічних питань запровадження механізмів ідентифікації новітніх джерел фінансування вищої освіти з урахуванням характеру наявних ринкових трансформацій.

Метою дослідження є виявлення проблем фінансового забезпечення розвитку системи вищої освіти та обґрунтування новітніх механізмів фінансування ВНЗ в умовах фінансово-економічної кризи.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування. Одним із негативних економічних факторів, що ускладнює реформування системи вищої освіти, є недостатність фінансування.

Основними джерелами фінансових ресурсів ВНЗ є:

- кошти державного та місцевого бюджетів (за виконання державного замовлення, за виконання наукових та науково-технічних робіт тощо);
- кошти юридичних та фізичних осіб (за надання освітніх послуг здобувачам вищої освіти);

- власні кошти (насамперед за реалізацію продукції та послуг власного виробництва).

Головним джерелом фінансових ресурсів ВНЗ є кошти бюджетів. Стан фінансування системи освіти загалом та вищої освіти зокрема коштом бюджету представлено у табл. 1.

Таблиця 1

**Фінансування освіти та вищої освіти коштом
зведеного бюджету, млрд грн**

	2000	2005	2010	2012	2013	2014	2015
Обсяг видатків зведеного бюджету Усього	48,1	141,9	262,4	492,5	505,8	523,0	433,2
у т. ч. на освіту	7,1	26,8	5,6	101,6	105,5	100,1	75,9
у т. ч. на вищу освіту	2,3	7,9	17,1	29,3	30,0	28,3	21,1

Джерело: складено за даними Держстату [9, с. 3]

Далі табл. 1 свідчать про нерівномірність фінансування освіти та вищої освіти. Після зростання абсолютних обсягів видатків зведеного бюджету на фінансування освіти та вищої освіти у 2005–2009 рр., що пояснювалося зростанням бюджетних доходів та бюджетних видатків, починаючи з 2010 р. обсяг фінансування освіти та вищої освіти знижується, що було обумовлено стрімким падінням доходів та видатків бюджетів різних рівнів внаслідок фінансово-економічної кризи. Показово, що у 2009 р., у найтяжчий період кризи, загальний обсяг видатків зведеного бюджету знизився, а видатки на освіту та вищу освіту зросли. Це свідчить про намагання Уряду України здійснювати належне фінансування освітньої діяльності відповідно до взятих зобов'язань, на пріоритетних принципах. У 2012 р. видатки на освіту та вищу освіту зростали доволі високими темпами, натомість у 2013 р. абсолютні обсяги фінансування освіти та вищої освіти порівняно з попереднім роком майже не змінилися. У 2015 р. видатки на освіту та вищу освіту значно впали, що пояснюється намаганням держави скоротити бюджетний дефіцит. Протягом 2013–2015 рр. тривало скорочення мережі ВНЗ державної та комунальної форм власності, що стало причиною для скорочення видатків на вищу освіту. У табл. 2 показано аналітичні показники фінансування вищої освіти в Україні.

Таблиця 2

Аналіз фінансування вищої освіти коштом зведеного бюджету, млн грн

	2000	2005	2010	2012	2013	2014	2015
Видатки на вищу освіту: % від ВВП	1,3	1,8	2,2	2,0	2,1	1,8	1,5
% від загального обсягу видатків	4,7	5,7	6,5	5,9	5,9	5,4	4,9
% від загального обсягу видатків на освіту	32,3	29,6	30,7	28,9	28,4	28,3	27,7

Джерело: розраховано автором за даними Держстату [9, с. 3]

Бюджетне фінансування вищої освіти відносно ВВП та загального обсягу бюджетних видатків протягом 2008–2010 рр. дещо збільшилося порівняно з 2000–2007 рр. Якщо у 2000–2007 рр. видатки на вищу освіту дорівнювали 1,3–1,8% ВВП та 4,7–5,7% загальних бюджетних видатків, то у 2008–2010 рр. ці показники збільшилися до 2,0–2,3% ВВП та 6,0–6,8% бюджетних видатків. У 2010 р. відносні показники фінансового забезпечення вищої освіти коштом бюджету дещо знизилися, що стало закономірним наслідком суттєвого обмеження фінансування багатьох бюджетних програм, у тому числі у сфері вищої освіти, через необхідність здійснювати видатки на фінансування захищених статей.

У 2012–2013 рр. вказані показники дещо знизилися (фінансування вищої освіти знаходилося на рівні 2,0–2,1% ВВП та 5,9% від загального обсягу бюджетних видатків). У 2015 р. видатки на вищу освіту становили 1,5% ВВП, що є найнижчим показником з 2005 р.

Порівнюємо динаміку відносних показників фінансового забезпечення сфери вищої освіти України та інших країн (табл. 3). До вибірки включено дані про системи вищої освіти провідних країн світу (передові країни Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), ЄС, Америки) з огляду на те, що саме на ці країни слід орієнтуватися Україні при модернізації національної вищої освіти та впровадженні перспективних моделей фінансово-економічного забезпечення її розвитку.

Таблиця 3

Обсяг бюджетного фінансування розвитку вищої освіти

№	Країни, групи країн, роки	Бюджетні видатки на вищу освіту, % ВВП	У т. ч. видатки на наук. та іннов. діяльність ВНЗ, % ВВП
1.	Україна, 2015 р.	1,5%	0,05
2.	Країни ОЕСР, 2013 р.	1,6%	0,45
3.	Країни ЄС (21), що є членами ОЕСР, 2013 р.	1,4%	0,49
4.	Російська Федерація, 2014 р.	1,8%	0,09

Джерело: складено за даними Держстату [9] та інших джерел [1; 3; 4]

Як видно з табл. 3, Україна має високий показник бюджетного фінансування сфери вищої освіти відносно ВВП. Можна припустити, що висока підтримка вищої освіти в Україні обумовлена не лише необхідністю підготовки кадрів, а й іншими причинами, у тому числі намаганням знизити соціальну напругу у суспільстві, нівелювати негативні наслідки безробіття серед молоді. Зокрема, видатки на виплату стипендій, які за змістом є державною соціальною допомогою, враховуються як видатки на вищу освіту. Вказані видатки суттєво не впливають на якість вищої освіти та зміст освітнього продукту, що виробляється і надається ВНЗ.

У сфері вищої освіти основний обсяг асигнованих бюджетних коштів спрямовується на заробітну плату та нарахування на неї, а також на стипендії. Тобто в основному фінансуються соціально захищені статті витрат (так звані “статті проїдання”). Водночас майже не фінансуються інвестиційні витрати на нове будівництво, впровадження нових освітніх технологій, закупівлю навчального обладнання, проведення перспективних наукових досліджень (“статті розвитку”) [6]. Однією з основних причин такого неблагополучного становища в системі вищої освіти України є велика кількість ВНЗ та їхніх позабазових структурних підрозділів. Фахівці неодноразово вказували на надмірне розростання системи вищої освіти України, яка продукує “непотрібних” суспільству та ринку фахівців [2]. Парадоксально, що ліцензований обсяг прийому на бакалаврські програми становив у 2013 р. 1,2 млн осіб, вдвічі перевищивши кількість осіб, які закінчили середню школу. Державне замовлення на підготовку фахівців у ВНЗ різних форм власності проводиться непрозоро, без урахування якості освітніх послуг.

На наш погляд, розподіл державного замовлення має відбуватися з урахуванням об’єктивних критеріїв діяльності ВНЗ. Одним із таких критеріїв є місце (позиція) конкретних ВНЗ у рейтингу ВНЗ. Також важливим критерієм є рівень працевлаштування випускників, оскільки ВНЗ, врешті-решт, призначені готувати фахівців з метою їх подальшого працевлаштування.

Дані табл. 3 також свідчать, що в Україні майже не фінансується наукова та інноваційна діяльність ВНЗ.

У експертному середовищі сформовано пропозиції про посилення наукової та інноваційної діяльності ВНЗ, об’єднання установ академічної освіти та вищої освіти тощо [8]. Натомість, на нашу думку, в системі вищої освіти не створено належного інституційного підґрунтя. Зокрема, нормативно-правові документи у сфері вищої осві-

ти спрямовують ВНЗ в основному на провадження освітньої діяльності, а механізми стимулювання наукової та інноваційної діяльності не розвинуті. Окрім того, держава фінансує наукові дослідження і розробки за залишковим принципом, і тому “механічне перенесення” наукових установ до структур ВНЗ не дасть належного ефекту.

Важливим джерелом фінансування ВНЗ є кошти юридичних і фізичних осіб (контрактна форма навчання). Дані про чисельність студентів ВНЗ за джерелами фінансування їх навчання наведено у табл. 4.

Таблиця 4

**Чисельність студентів вищих навчальних закладів
за джерелами фінансування їх навчання**

Показники	ВНЗ, усього			У т. ч. ВНЗ III–IV рівнів акредитації		
	2011/ 2012	2013/ 2014	2014/ 2015	2011/ 2012	2013/ 2014	2014/ 2015
Всього студентів, тис. осіб	2418,1	1992,9	1689,2	2066,7	1673,3	1438,0
У тому числі за кошти: державного бюджету	926,4	858,3	751,1	798,6	735,9	663,2
місцевих бюджетів	91,0	87,1	82,1	14,5	13,1	12,2
юридичних осіб	8,6	8,1	10,4	8,4	7,8	10,2
фізичних осіб	1392,1	1039,4	845,6	1245,2	916,5	752,3

Джерело: складено за даними Держстату [9, с. 13]

Протягом 2008–2015 рр. триває тенденція зниження кількості студентів ВНЗ, у тому числі у розрізі наявних джерел фінансування (окрім коштів місцевих бюджетів). Вказане пояснюється як демографічними проблемами (стрімке зниження кількості молоді, що народилася у першій половині 1990-х рр.), так і недостатністю фінансових ресурсів внаслідок загострення фінансово-економічної кризи. За нашим прогнозом зниження кількості студентів ВНЗ триватиме щонайменше до 2022 року, що підтверджується даними про кількість учнів середніх шкіл. Вказане пояснюється кількома причинами, у тому числі “демографічною ямою” (1993–2005 рр.), подальшим скороченням мережі ВНЗ, зростанням можливостей навчання за кордоном (кількість українських студентів, що навчаються за кордоном, щороку збільшується).

Дані про розподіл студентів ВНЗ за джерелами фінансування їх навчання наведено у табл. 5.

Таблиця 5

**Розподіл студентів вищих навчальних закладів
за джерелами фінансування їх навчання**

Показники	ВНЗ, усього			У т. ч. ВНЗ III–IV рівнів акредитації		
	2011/ 2012	2013/ 2014	2014/ 2015	2011/ 2012	2013/ 2014	2014/ 2015
Всього студентів, %	100	100	100	100	100	100
У тому числі за кошти: державного бюджету	38,3	43,1	44,5	38,6	44,0	46,1
місцевих бюджетів	3,8	4,4	4,9	0,7	0,8	0,9
юридичних осіб	0,4	0,4	0,6	0,4	0,4	0,7
фізичних осіб	57,5	52,1	50,0	60,3	54,8	52,3

Джерело: розраховано автором за даними Держстату [9, с. 13]

Як видно з табл. 5, в Україні більшість студентів навчаються у ВНЗ коштом фізичних осіб. У такий спосіб економіка забезпечується кваліфікованою робочою си-

лою, підготовленою без бюджетного фінансування. Водночас протягом 2010–2015 рр. спостерігаємо зростання частки студентів, що навчаються коштом державного бюджету (з 38,6% у 2010 р. до 46,1% у 2015 р.), що пояснюється намаганням держави підтримати сферу вищої освіти, а також здійснити заходи із соціального забезпечення молоді, яка потребує допомоги.

Однак слід розуміти, що структура студентів за джерелами фінансування їх навчання не відображає структуру фінансування ВНЗ. Це пов'язано із тим, що коштом державного бюджету студенти вчать у основному у ВНЗ державної та комунальної форм власності, в той час як у ВНЗ приватної форми власності майже всі студенти вчать коштом позабюджетних джерел фінансування [7].

В Україні у ВНЗ навчається майже 90% молоді у віці від 17 до 22 років, у той час як в інших країнах – 30–45% [3]. Відтак через завелику кількість студентів ВНЗ рівень бюджетних видатків на одного студента в Україні значно нижче, ніж у провідних країнах світу. Дані про середні річні видатки на одного студента в Україні та країнах ОЕСР наведено в табл. 6.

Таблиця 6

Зіставлення середніх річних видатків на одного студента в Україні та країнах ОЕСР в еквіваленті повної (денної) форми навчання і паритету купівельної спроможності (ПКС)

№	Країни	Вартість, дол. США (ПКС)
1.	Україна, 2015 р.	3,7 тис.
2.	Країни ОЕСР (середнє за країнами), 2013 р.	13,7 тис.
3.	Країни ЄС (21), що є членами ОЕСР, 2013 р.	13,0 тис.
4.	Сполучене Королівство, 2013 р.	16,3 тис.
5.	США, 2013 р.	29,2 тис.

Джерело: складено за даними [5; 10]

З табл. 6 видно, що в Україні розмір видатків на одного студента значно нижче, аніж у розвинутих країнах. Це об'єктивне явище, пов'язане із порівняно невисоким рівнем ВВП та душі населення в Україні, а також із жорстким обмеженням в Україні бюджетного фінансування навчальних та наукових програм [8]. Зважаючи на це, за нашою оцінкою, в Україні не створено умов для формування у найближчому майбутньому лідерських (провідних) освітніх програм, що будуть конкурентоспроможними на світовому ринку освітніх послуг.

Зрозуміло, що моделі і процес фінансування освіти залежать від базового підходу до його здійснення та передбачення вибору з можливих альтернатив: державне та комерційне фінансування, спонсорські внески, комбіноване фінансування тощо. Фінансування державних закладів освіти здійснюється коштами відповідних бюджетів, галузей економіки, держпідприємств, організацій, а також додаткових джерел.

Тому актуальною і значущою проблемою сьогодення є вибір та обґрунтування перспективних напрямів фінансово-економічного забезпечення функціонування системи вищої освіти в Україні, які адекватні сучасним соціально-економічним викликам та довгостроковим прогнозам технологічного розвитку.

Однією із суттєвих проблем функціонування механізму фінансування вищої освіти на рівні ВНЗ є недостатня ефективність використання бюджетних коштів. ВНЗ державної форми власності отримують кошти з бюджету і діють лише як їх розпорядники, не проявляючи зацікавленості у раціональності або ефективності їх використання. Бюджетні кошти спрямовуються згідно з цільовим призначенням, а у разі їх невикористання мають бути повернені до бюджету.

Сьогодні розвинуті країни світу, у тому числі країни ОЕСР, використовують чотири основні моделі організації фінансування вищої освіти.

Перша модель – “Фінансування, орієнтоване на потреби”. Бюджетні ресурси надходять з бюджету до конкретного ВНЗ. В рамках цієї моделі ВНЗ, що уклали угоду з

компетентним державним органом, беруть на себе зобов'язання готувати необхідних (виходячи із суспільних потреб) фахівців за завчасно погодженими цінами. Перевагою такої моделі є чітка орієнтація на кінцевий результат (кількість фахівців з обумовленим набором компетенцій) при мінімізації витрат держави (фінансування спрямовується вже існуючому ВНЗ, який має досвід відповідної роботи). Ризиком є складність визначення реальної майбутньої потреби ринку праці у фахівцях певної спеціальності та кваліфікаційного рівня [5; 6].

Друга модель – “Купівля державою освітніх послуг”. Ця модель орієнтована на потреби ринку. ВНЗ беруть участь у конкурсах на отримання замовлення від держави на підготовку фахівців. Конкурсні умови формуються на основі врахування інтересів суспільства і встановлюються компетентним державним органом заздалегідь. Виграє конкурс той ВНЗ, рівень якості та ціни освітніх послуг якого максимально відповідають вимогам конкурсу. Перевагою цієї моделі є пошук оптимального співвідношення ціна/якість освітніх послуг, що забезпечує отримання максимально можливого результату в умовах обмежених бюджетних ресурсів. Ризиком є слабкий вплив держави на формування конкурсних пропозицій, в результаті чого окремі напрями підготовки, які є “невигідними” для ВНЗ, можуть взагалі не функціонувати [5; 6].

Третя модель – “Фінансування на основі оцінки результатів роботи”. Фінансування ВНЗ коштом державного бюджету здійснюється на основі оцінки результативності діяльності (кількість випускників, кількість студентів, кількість викладачів, результати контролю знань, складність напрямів підготовки, кількість науковців, результативність наукових проєктів, кількість захищених дисертацій тощо). Перевагою такої моделі є визначення чітких критеріїв, на які ВНЗ мають орієнтуватися, аби отримати доступ до фінансування. Ризиком є ймовірність “неправильного” вибору критеріїв (наприклад, неврахування новітніх процесів) [5; 6].

Четверта модель – “Фінансування, що здійснюється споживачем”. Ця модель фінансування орієнтована на отримання ВНЗ фінансових ресурсів на ринку освітніх послуг через задоволення реального платоспроможного попиту населення на освітні послуги. При цьому можуть використовуватися державні зобов'язання (у вигляді купонів або ваучерів), які передаються безпосереднім споживачам освітніх послуг, а вже згодом надходять до ВНЗ від споживача. Перевагою такої моделі є чітка орієнтація на потреби національного господарства, які визначаються ринковим середовищем. Ризиком є орієнтація ВНЗ на надання освітніх послуг за “модними” спеціальностями, а також відсутність механізму підготовки фахівців, які стануть потрібні у майбутньому (через 5–10 років) [5; 6].

На практиці можуть застосовуватися різні моделі. Наприклад, в Україні для фінансування ВНЗ державної форми власності використовується переважно третя та четверта моделі, а для фінансування закладів приватної форми власності – четверта.

Аналіз зарубіжного досвіду дозволяє виділити основні інструменти фінансування ВНЗ [3; 4; 6; 8]: пряме бюджетне фінансування на покриття витрат; пряме бюджетне фінансування за програмно-цільовим методом (орієнтоване на досягнення результату); бюджетне фінансування з використанням державних зобов'язань (освітніх ваучерів); освітнє кредитування; освітні заощадження; грантове кредитування; отримання плати за навчання від споживачів (замовників) освітніх послуг; корпоративне фінансування (коштом корпорацій або майбутніх роботодавців).

У складі державних видатків на вищу освіту найбільша питома вага асигнувань спрямовується на пряме фінансування діяльності ВНЗ.

Згідно із Всесвітньою доповіддю з освіти, підготовленою Інститутом статистики ЮНЕСКО, ключовим чинником забезпечення якості вищої освіти є функціонування ефективної системи державного фінансування ВНЗ [5]. Проведений цим інститутом аналіз показав, що основний обсяг видатків на вищу освіту припадає на розвинуті країни (США, Велика Британія, Німеччина та ін.). Наприклад, на США, де проживає лише 4% населення у віці від 5 до 25 років, припадає понад 25% світових видатків на освіту. Обсяг видатків на освіту в США перевищує загальний обсяг видатків на освіту усіх арабських країн, країн Центральної та Східної Європи, Центральної Азії, Латинської Америки, країн Карибського басейну, Південної та Західної Азії, країн Африки. Тож зовсім не дивно, що у світових рейтингах ВНЗ представлено в основному заклади, що розташовані у розвинутих країнах [4].

Серед країн-членів ОЕСР за підсумками 2014 р. найбільшу питому вагу цього виду видатків на освіту зафіксовано у Греції (98,33%), Туреччині (97,55%), Португалії (96,44%), Мексиці (96,19%), Швейцарії (95,65%). Найнижчі показники – у Люксембурзі (44,82%), Великій Британії (61,50%), Новій Зеландії (64,26%), Норвегії (66,67%); в цих країнах досить поширеним є фінансування вищої освіти із використанням непрямих інструментів (освітні кредити, ваучери, поповнення персоналізованих рахунків студентів тощо) [7].

У переважній більшості країн світу основним видом видатків у структурі витрат на вищу освіту є заробітна плата професорсько-викладацького персоналу та інших працівників [6]. Частка заробітної плати у загальній структурі видатків на вищу освіту дорівнює від 46,8% до 71,6%, частка капітальних видатків (фінансування капітальних інвестицій) – від 0% до 15,2%, частка інших видатків – від 16,7% до 39,8% [8].

Аби ВНЗ мав право отримати фінансування з коштів державного бюджету (з використанням будь-якої моделі фінансування), він має пройти акредитацію. Акредитація у вузькому розумінні – це перевірка відповідності параметрів функціонування ВНЗ певним критеріям (стандартам). Якщо така відповідність є, це забезпечує високу якість навчання та дотримання прав учасників навчального процесу. У тій або іншій формі акредитація (перевірка діяльності ВНЗ) як метод регулювання ринку освітніх послуг використовується у всіх країнах [1]. У деяких країнах (наприклад в Україні) використовується підхід, згідно з яким акредитацію мають регулярно проходити усі ВНЗ незалежно від того, отримують вони бюджетне фінансування або ні. У такий спосіб держава намагається захистити права споживачів, уберегти їх від відвертого шахрайства на ринку освітніх послуг, а також ліквідувати заклади, які надають так звану “псевдоосвіту”.

Протягом останніх років у різних країнах світу відбуваються значні зміни в механізмах фінансування сфери вищої освіти, а також у механізмах розподілу бюджетних коштів серед ВНЗ державної форми власності. Вказане пояснюється кількома чинниками: різке зростання контингенту студентів, збільшення напрямів підготовки, зростання значення навчального обладнання (у тому числі комп’ютерної техніки) у навчальному процесі, розвиток технологій бюджетного адміністрування (зокрема перехід на програмно-цільове фінансування) тощо.

Зміна механізмів та моделей фінансування ВНЗ значною мірою обумовлена змінами характеру та змісту самої освіти, необхідністю формування індивідуалізованих освітніх програм, диверсифікацією їх змісту та тривалості.

Пропозиції та перспективи подальших розвідок. З урахуванням поточного рівня наукоємності ВВП України і масштабів бюджетного фінансування закладів вищої освіти розв’язання проблем їх фінансування повинно здійснюватись шляхом:

- підвищення конкуренції у сфері досліджень і розробок у ВНЗ шляхом спрямування додаткових бюджетних коштів на виконання дослідницьких проектів, що відбиратимуться на конкурсній основі в рамках виконання державних наукових і науково-технічних програм, державного замовлення на створення новітніх технологій, а також грантового фінансування;
- оптимізації системи бюджетних дослідницьких ВНЗ з урахуванням результатів їх атестації на основі незалежного оцінювання наукових результатів, кадрового та матеріально-технічного потенціалу;
- забезпечення незалежної наукової і науково-технічної експертизи дослідницьких проектів, що подаються на фінансування коштом державного бюджету, розширення практики залучення до експертизи провідних іноземних експертів;
- спрощення процедур державних закупівель робіт з виконання наукових досліджень і розробок та процедур отримання дослідницьких грантів від міжнародних організацій;
- розмежування функцій адміністративного та освітнього управління у бюджетних освітніх установах;
- застосування економічних стимулів для суб’єктів підприємницької діяльності щодо здійснення ними інвестицій у наукові дослідження і розробки, виконувані ВНЗ.

З урахуванням міжнародного досвіду та з огляду на національні особливості розвитку системи вищої освіти в Україні доцільними будуть такі форми фінансування ВНЗ: пряме бюджетне фінансування на покриття витрат; пряме бюджетне фінансування за програмно-цільовим методом (орієнтоване на досягнення результату); освітнє кредитування (на пільгових умовах); грантове кредитування (коштом бюджетних та позабюджетних джерел); отримання плати за навчання від споживачів (замовників) освітніх послуг; корпоративне фінансування (коштом корпорацій або майбутніх роботодавців).

На основі аналізу міжнародного досвіду пропонуємо новітній механізм фінансування діяльності ВНЗ, що складатиметься із чотирьох блоків. Перший блок – це так зване “базове фінансування”, яке поширюватиметься на ВНЗ державної і комунальної форм власності. Обсяг “базового фінансування” має становити не менше 80% обсягу фінансування минулого року. Другий блок – соціальний фонд, коштом якого фінансуватиметься виплата стипендій. На нашу думку, стипендія має стати державною соціальною гарантією і виплачуватися лише тим студентам, які її реально потребують (пільгові категорії студентів, зокрема сироти, інваліди, громадяни з особливими потребами тощо). Третій блок – фонд розвитку, тобто капітальних видатків, які мають характер капітальних інвестицій і фінансуватимуться в межах реалізації державних програм і проектів. Четвертий блок – фонд державної цільової підтримки; його кошти виділяються ВНЗ, які демонструють високу результативність, та спрямовуються на виконання пріоритетних наукових проектів, реалізацію програм академічної мобільності, впровадження новітніх освітніх технологій тощо.

У майбутньому мають бути обґрунтовані методики економіко-математичного моделювання планових показників фінансування системи вищої освіти з урахуванням прогнозів соціально-економічного розвитку країни.

Список використаних джерел

1. Боголіб Т. М. Фінансове забезпечення розвитку вищої освіти і науки в трансформаційний період / Т. М. Боголіб. – К., 2006. – 324 с.
2. Захарін С. В. Фінансово-економічні моделі інвестиційної діяльності у сфері вищої освіти / С. В. Захарін // Економічний вісник університету. – 2013. – № 20/1. – С. 38–48.
3. Захарін С. В. Аналітичне оцінювання організаційно-економічних та фінансових умов розвитку системи вищої освіти України / С. В. Захарін // Економічний вісник університету. – 2013. – № 20/2. – С. 157–165.
4. Економічні аспекти проблем розвитку вищої освіти в Україні : [монографія] / За ред. чл.-кор. НАПНУ І. М. Грищенко. – Хмельницький : ХНУ, 2010. – 478 с.
5. Економічні основи інноваційного розвитку вищих навчальних закладів України / За ред. В. І. Лугового. – К. : Педагогічна преса, 2009. – 384 с.
6. Економіка вищої освіти України: тенденції та механізм розвитку / За ред. акад. НАПНУ В. П. Андрущенко. – К. : Педагогічна преса, 2006. – 208 с.
7. Каленюк І. С. Економіка освіти : [навч. посіб.] / І. С. Каленюк. – К. : Знання України, 2003. – 316 с.
8. Комарова О. А. Освітній потенціал: теоретико-методологічні та практичні аспекти формування / О. А. Комарова. – Кіровоград : ДЛАУ, 2009. – 336 с.
9. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2015/16 навчального року : [стат. бюл.] / Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : eee.ukrstat.gov.ua.
10. Повышение качества высшего образования и Болонский процесс / В. А. Трайнев, С. С. Мкртчян, А. Я. Савельев. – М. : Дашков и К., 2010. – 392 с.

Д. І. КОВАЛЕНКО,
кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри
фінансов и фінансово-економічної безпеки,
Київський національний університет технологій и дизайну

Перспективные инструменты финансирования развития системы высшего образования

В статье проанализированы тенденции финансирования системы высшего образования за счет различных источников. Выявлены проблемы организации финансового обеспечения функционирования высших учебных заведений. Обзор международный опыт финансирования высших учебных заведений. Внесены предложения, направленные на совершенствование механизмов финансирования высших учебных заведений в условиях финансово-экономического кризиса.

Ключевые слова: система высшего образования, высшие учебные заведения, финансирование, бюджет, студенты.

D. I. KOVALENKO,
PhD (Economics), Associate Professor,
Dean of Faculty of Business and Law KNUTD,
Kyiv National University of Technology and Design

Advanced Tools to Finance the Development of Higher Education System

Higher education institutions (HEEs) as market actors have to compete for access to financial resources, to deal with negative factors of external and internal environment, take measures to strengthen its own economic potential, improve management mechanism etc. Like elsewhere in the Ukrainian economy, higher education is affected by the financial crisis restricting access to higher education funding. Search for new tools for financing of higher education is, therefore, an important and relevant research problem in Ukraine.

The objective of the study is to outline problems of higher education financing and substantiate new financing mechanisms for Ukrainian HEEs in the conditions of financial and economic crisis.

The study is based on a detailed review of statistical data on financing of higher education in Ukraine from the consolidated budget, numbers of HEE students in Ukraine by financing source, comparison of average annual expenses per student in Ukraine in selected OECD countries; a review of four major models of higher education financing, used in developed countries, including OECD; a review of the institutional framework for higher education in Ukraine.

The recommendations to solve the problems of higher education financing are given: to increase the competitive level of university R&D by allocating additional budget funds in university R&D projects to be selected on competitive basis in the framework of the state science & technology programs, public procurement for new technologies and grant funding; to optimize the numbers of HEEs financed from the budget by external evaluation of their R&D results, personnel and facilities; to introduce external science & technology expert review of the projects with expected budgetary funding, to invite more foreign experts for the review purposes; to simplify procedures of public procurement on R&D, and procedures for obtaining R&D grants from international organizations; to use economic incentives for business investment in university R&D.

Keywords: higher education system, higher education establishments, financing, budget, students.

Посилання на статтю:

Коваленко Д. І. Перспективні інструменти фінансування розвитку системи вищої освіти / Д. І. Коваленко // Науковий вісник Національної академії статистики, обліку та аудиту: зб. наук. праць. – 2016. – № 1–2. – С. 90–98.